

Susan G. Scott, *The Opening*, 2005, olie en acryl op doek, 101.6 x 152.4 cm

Frank Lisser

De onttoverde kunstacademie

‘De kunstacademie als vrijplaats voor de kunst.’ Deze regel lijkt te stammen uit de tijd toen de verbeelding nog aan de macht was. Echter het is niet eens zo lang geleden dat deze regel een vormgevende factor voor het kunstonderwijs was. Nog tot ver in de jaren negentig waren de meeste academies nog kleinschalige zelfstandige scholen die op basis van artistieke visie vrijelijk een programma konden aanbieden. De buitenwereld heeft met wisselende waardering hiernaar gekeken; soms overheerste de afkeuring voor het zootje ongeregeld en de onaangepaste wijze van functioneren. Aan de andere kant gloorde er ook bewondering voor de haast schijnbare onbepaalde vrijheid die binnen haar muren leek te heersen. Daar alleen kon de kunststudent vanuit eigen wil en ambitie zijn beeldende verlangens en ideeën vrijuit vorm geven. Echter de buitenwereld heeft ingegrepen en alhoewel binnen de muren van deze instellingen deze vrijplaats in concrete vorm nog aan. Is het kunstonderwijs is de afgelopen vijftien jaar veranderd in standaard HBO onderwijs. Of is er nog iets over van de vrije geest?

Verskillende opvattingen

Vanaf einde jaren zestig ontstonden uit de ambachtelijke kunstnijverheidsscholen de meest kunstacademies. Vanaf dat moment ging de anarchistische vitaliteit de boventoon voeren. Deze beruiste op het geloof in de autonome positie van de beeldende kunst in de samenleving, dat wil zeggen: de kunst definieert zelf wat zij tot haar inhoud rekent. Dat gold ook voor haar opleidingsinstellingen de kunstacademies. Het onderwijs richtte zich expliciet op de persoonlijke wens of verlangen van de student die zich beeldend wil manifesteren. Niet de norm of verwachtingen vanuit de samenleving of de traditie van het vakgebied stond centraal, maar de wil van de student die op zoek is naar zijn beeldende oorspronkelijkheid. Ambacht en vakdiscipline waren geen uitgangspunt maar werden dienstbaar gemaakt aan deze persoonlijke zoektocht en dit zorgde voor onvoorspelbaar uitkomsten: soms overweldigend mooi maar vaak ook (on)begrijpelijk middelmatig. De academie zelf was een verzamelplaats van sterk gemotiveerde individuen, die zonder programma een aantal jaren

intensief met elkaar samenwerkten en over de kunst spraken. De student moest zelf al studierend vast stellen met wat en op welke wijze hij in het vakgebied wenste te staan.

Echter zo zuiver als het hier staat werd het niet in praktijk gebracht. Veelal waren binnen academies verschillende methodieken naast elkaar zichtbaar. Het bovenstaande uitgangspunt was duidelijk geënt op de modernistische kunstpraktijk van de avant-garde. In de academie was ook meestal tegelijkertijd een meer traditionele vakopvatting aanwezig, met daarin juist veel aandacht voor ambachtelijke vaardigheden gericht op een meer negentiende-eeuwse kunstpraktijk. Deze onderwijsvorm was juist schools opgedeeld in specifieke vakvaardigheden en er was nauwelijks aandacht voor de te ontwikkelen artistieke persoonlijkheid. De zuivere ‘vrijplaats’ opvatting was misschien het meest duidelijk zichtbaar op de AKI in Enschede in de jaren zeventig en tachtig. Op andere academies werd deze vrije opvatting vaak als ‘dom’ getypeerd. Immers de student werd slechts opgeleid tot een ongeletterd ‘schilder-

beest’ ofwel tot een soort romantische wilde die enkel maar met een kwast kon communiceren. De intellectuele component in de vorm van kennis van het actuele vakgebied ontbrak en zo ook de reflectie op eigen drijfveren en ambities. De vrijplaatsgedachte werd in de jaren negentig vermengd met een intellectuele vakstudie met daarin gedegen theoretische kunstbeschouwelijke vaklessen en de uiteindelijke afsluiting in een eindschrijft. De student mag zich dan wel vrij bewegen, maar hij moet nu wel weten waar hij zich bevindt en waar hij naar toe wil. Deze uitwerking van de vrijplaats was de voorzet voor de ontwikkelingen vanaf 1995.

De laatste vijftien jaar

Vanaf halverwege jaren negentig kwam geleidelijk de regie over de inrichting van het onderwijs buiten de academies te liggen en dat heeft geleid tot het huidige overheidsbepaalde uniforme kunstonderwijsconcept dat nu door iedere academie redelijk gezagsgetrouw uitgevoerd wordt. Gevolg is dat de onderlinge veelkleurigheid en verscheidenheid is verdwenen. Parallel aan de inrichting van onze stadscentra en woonwijken heerst nu de tucht van de uniformiteit. Een aantal ontwikkelingen hebben dit veroorzaakt. De eerste slag werd gemaakt in de jaren negentig door de uniformering van het gehele HBO: door het terugbrengen naar een vierjarig programma en de opzet van een tweejarige HBO master opleiding. Een tweede slag was eind jaren negentig de fusiestorm in het HBO zelf. In rap tempo werden de meest kunstacademies een onderdeel van kolossale hogescholen bestaande uit vele faculteiten in zogenaamde ‘schools’ samengebracht. Enkel de Rietveld te Amsterdam en de KABK te Den Haag wisten zich afzijdig te houden en zijn nu nog

als enigen in staat om binnen bepaalde kaders een eigen opzet en organisatie te kiezen. Deze vaak geldverslindende monsterinstellingen volgehouden met allerlei management functies met daarboven miljoenen slurpende Colleges van Bestuur onderwerpen nu de afzonderlijke instellingen aan een spervuur aan top-down opgelegde organisatorische uniformeringeisen met als doel de omvorming van de afzonderlijke instelling tot een onderwijskolchoz waarin elk onderling onderscheid wordt tegengegaan. Een derde slag is de definitieve invoering van de bachelor – master structuur volgens Angelsaksisch model (rond 2003) met de daarbij specifieke grammatica van de studiepunten tabellen die elke onderwijs handeling omzet in gelijkwaardige objectief vastgestelde studiebelastinguren. Het kunstonderwijs was daardoor gedwongen haar hele onderwijs te duiden in formele eenheden en te factureren in studiepunten. Eenzijds verhelderend anderzijds werd hierdoor de ‘vrijplaatsopzet’ vrijwel onmogelijk. Echter de overheid was nog niet tevreden; nog steeds waren kunstacademies in staat een eigen koers te varen. De visitatiecommissies (voorlopers van de nu veel strengere accreditaties) rapporteerden nog steeds te veel eigengereidheid. Gedurende dit decennia is in het gehele kunstonderwijs, samen met vrijwel elke sector in het onderwijs, de competentiegerichte didactiek ingevoerd. Daarin wordt vanuit het ministerie en het werkveld van het beroep de noodzakelijke kennis, houdingen, vaardigheden en inzichten gedefinieerd in eindtermen voor de opleidingen die gelijk staan aan de startkwalificaties voor dat beroep. Deze definities of wel de competentiematrix werd in 2001 ontwikkeld en is in 2003 uniform opgelegd. Opvallend is dat in deze matrix veel ruimte wordt

ingenomen door kwalificaties die niet specifiek kunsteigen zijn, maar eerder gericht zijn op het culturele ondernemerschap. Deze competentiematrix is in elke academie omgezet in een schriftelijk beoordelingssysteem dat de student per competentie per vak een rapport geeft. Elk studie onderdeel, zo keurig gedefinieerd in studielast, is inmiddels vol gehangen met beoordelingcriteria op basis van deze competenties. Ook hier geldt dat hierdoor enige verheldering door de objectivering optreedt, maar tegelijkertijd sluit men door deze stilerende bepaalde artistieke houdingen uit, met name de modernistische avant-garde mentaliteit. Een laatste slag is de uniforme financieringswijze van het HBO. De kwantitatieve wijze van financiering (naar rato van het aantal studenten wordt de opleiding bekostigd) maakt een inhoudelijke selectie vooraf en tijdens de studie erg moeilijk. Elke kunstopleiding moet zijn quotum studenten binnen halen aangezien zij daarmee haar opleiding financieel veilig stelt. Te weinig aannemen betekent krimp, teveel een boete. De opleiding krijgt een bonus als de student succesvol binnen vierjaar afstudeert. Een student die langer dan vier en een half jaar studeert wordt niet meer gefinancierd en het diplomaloos vertrekken is ook niet de bedoeling. Enkel is wegzending mogelijk na een niet goed verlopen propedeuse. Duidelijk is dat de kunstacademie zich hierdoor in een spagaat bevindt. Intrinsiek wordt de middelmatigheid als een kwelling ervaren, echter de wijze van financieren stimuleert de middelmatigheid.

Susan G. Scott, Yellow Donkey (diptych) 2006, olie en acryl op doek, 101.6 x 152.4 cm

De gesteriliseerde kunstenaar

De kunstacademies zijn door dat beleidsgeweld van het afgelopen decennium behoorlijk in verwarring geraakt. Ogenschijnlijk heeft het zich braaf aangepast aan al die eisen, maar de vraag is in hoeverre de koers daadwerkelijk inhoudelijk verlegd is. Inderdaad hebben deze aanpassingen voor een kostbare administratieve overhead gezorgd die bekostigd is met de krimp in het lesprogramma. (Contacttijd docent-student is in vijftien jaar met vijf en vijftig procent afgenomen). De lessen staan nu keurig inzichtelijk beschreven in tabellen met competenties en urenbegroting. Ook is het zo dat het nieuwe vak beroepsvoorbereiding zich voornamelijk richt op de praktijk van culturele ondernemer (ofwel de gesteriliseerde kunstenaar)

en dat dit ook steeds vaker in diverse praktijk- en theorielessen gebeurt. Toch heerst op de werkvloer nog steeds de drang om te excelleren en zijn de lessen voornamelijk ingericht om de persoonlijke beeldende aspiraties van de student te verkennen en die te koppelen aan het domein van de beeldende cultuur. De vraag ofwel de toepasbaarheid van het werk aan een markt of functie staat nog steeds niet centraal. Ondanks alle pogingen van de HBO-systeem om de individuele docent, een kunstenaar, als persoonlijkheid uit het programma te schrijven, hij blijft nog steeds van doorslaggevend belang voor die student. En als er een nieuwe collega wordt gevraagd dan wordt er nog steeds gezocht naar een bijzondere persoonlijkheid die uitblinkt in zijn kunstenaarschap. Ook de student - alhoewel nu wel wat zakelijker dan voorheen - wil voorbij het gewone naar het bijzondere toe, wat dat dan ook is. Het HBO-onderwijssysteem wil de uitzondering kwijt, de student en de docent niet. In veel lessen wordt ruim baan gegeven aan de student die iets wil maken waar nog nooit iemand om gevraagd heeft. Nog steeds is middelmatigheid iets wat door de docent en de student gevreesd wordt.

Op de rug van een tijger of een makke pony

Het lijkt van buitenaf gezien dat de huidige onttoverde kunstacademie een gewone standaard HBO instelling is ge-

worden gericht op gewone studenten die op een degelijke manier hun brood willen verdienen. Het denken, het handelen, het beschouwen, het ervaren zijn ingevuld en dienstbaar gemaakt aan de startkwalificaties van het beroep en dus een zaak van de samenleving geworden. Wat honderd vijftig jaar mogelijk was, lijkt nu onmogelijk geworden: het kijken in de afgrond, het aanschouwen van de leegte. Echter dat is maar voor één deel waar. Door al die top-down regelgeving en aanpassingen heeft de academie een januskop gekregen, met twee tegengestelde gezichten: een keurige sociaal aangepast dienstbare en een verborgen in zichzelf gekeerde. Dat ene keurig aangepaste deel van de januskop mag dan niet meer 'op de rug van een tijger' zitten maar slechts op die van een makke pony. In dat andere duistere verborgen gezicht, in de catacomben waar nooit iemand komt kijken, dwalen nog steeds tijgers rond en op sommigen daarvan zit zelfs een zwijgzame eigenwijze begaafde student. In duisternis - uit het zicht van de accreditatiecommissies, die ijzeren competentiegeneraals en de managers, de immer angstige dreuzels die precies weten hoe het moet - daar heerst nog de betovering, daar in het geheim wordt op de rug van de tijger gezeten en worden nog steeds onbekende deuren geopend naar afronden waar al eeuwenlang de vreeswekkende heersende leegte troont. ■

De Canadese schilder Susan G. Scott maakte een serie tekeningen en schilderijen met als onderwerp the Young Artist. Voor Susan Scott is de keuze van onderwerp omgeven met angsten en dilemma's. Dilemma's die zij ook bij haar studenten op academie herkent. In haar - zoals zij dat nu achteraf noemt - naïeve zoektocht naar naïviteit kwam zij tot de conclusie dat het dilemma van de onderwerpkeuze niet beperkt is tot de jeugd, maar eerder inherent is aan het onderwerp jeugd. Werk van Susan G. Scott is te zien op www.susangscott.com ■

Susan G. Scott, Studies, 2005, aquarel op papier, 76.2 x 55.88 cm

